تراژیدیای خێرخوازێکی هۆڵەندی لە کوردستان ساڵی ١٩٧٥

دکتۆر جەبار قادر
(هۆڵاند)

لێکس ئارنسن (Lex Aronson)، یان ئەلیکسەندەر لەیندەرت ئارنسن (Alexender Leendert Aronson)، مرۆڤێکی خێرخوازی ئایدیالیستی هۆڵەندی بوو. ماڵوێرانی و کارەساتەکانی دووەمین جەنگی جیهان، کە خۆی و کەسوکاری قوربانی ڕاستەوخۆی بوون، سەرچاوەی مرۆڤدۆستیی بێ سنووری ئارنسن بوون. ئەو بە ڕەچەڵەک جوو بوو، بۆیە خۆی و خێزانەکەی لە ساڵانی دووەمین جەنگی جیهانیدا بەر ڕق و کینەی نازییەکان کەوتن و جەزرەبەی زۆریان بە دەستیانەوە بینی. ڕۆژانی پڕ لە تۆقاندن، دڵەڕاوکێ، برسێتی، سەرما و مەرگی ئۆردووگای نازییەکانی بینیبوو. لێکس بڕیاری دا هەموو ژیانی بۆ یارمەتی لێقەوماوان و قوربانیانی شەڕ و کارەسات تەرخان بکات. بیرۆکەی یارمەتیدانی لێقەوماوان و قوربانییانی جەنگ بیر و هۆشی بە تەواوی داگیر کردبوو. لە هەر کوێ شەڕوشۆڕ ڕووی بدایە و کارەسات بقەومایە لێکس ئۆقرەی لێ دەبڕا و گەرەکی بوو لەوێ بێت. لەم کارانەیدا ئەوەندە سەرەڕۆ بوو زۆر گوێی بە سنووری دەوڵەتان و یاسا نێودەوڵەتییەکان نەدەدا.

لێکس لە ٢٠ کانوونی یەکەمی ١٩٣٥ لە بنەماڵەیەکی جوولەکە لە ئەمستەردام هاتە دنیاوە. خێزانەکەی بە بنەچە خەڵکی "فریزلاند"ی باکووری هۆڵەندا بوون. لە ساڵی ١٩٤٣ لە تەمەنی هەشت ساڵیدا لەگەڵ دایکی (سارا فان ستراتن - کۆهێن) و باپیرە و داپیرەی لەلایەن دایکییەوە ڕەوانەی کەمپی نازییەکان کرا لە "بێرخن- بێلسن". دوو ساڵی تەمەنی منداڵی لە باری سەخت و دژواری ئەو کەمپە بەسەر برد. دوو لە سەر سێی جوولەکەکانی هۆڵەندا، کە ڕەوانەی ئەو کەمپە کرابوون، هەر لەوێ سەریان نایەوە. باپیرە و داپیرەی لێکسیش هەمان چارەنووسیان هەبوو. باپیرەی لە کەمپەکە کۆچی دوایی کرد، نەنکیشی لە کۆتایی جەنگدا بەدەم ڕێگاوە مرد. لێکس و دایکی لە مەرگ

ڕزگـــاریان بوو، کـــاتێ لە نیـــســـانی ١٩٤٥ هێـــزی هاوپەیمانان لە کـەمـپـەکـە نزیک بوونەوە، ئەڵمـانەکـان بڕیاریان دا هەمـــوو ئەوانەی هێـــزیان تێـــدا مـــابوو بە شەمەندەفەر لەگەڵ خۆیان ببەن، ئەوانەیش کە لە پەلوپۆ کەوتبوون بەجێیان هێشتن. ئەوانەی گوێزرانەوە خزێنرانە ناو دوو شەمەندەفەرەوە، سوپای نازی لەگەڵ کشانەوەی خـــۆیدا وەک بـارمـــتـــە و ســـوپەر بەکـــاری هێنان. ئەو شەمـەندەفـەرەی لێکس و دایکی تێـدا بوو بۆ مـاوەی سێزدە ڕۆژ بە ئەڵمانیادا سووڕایەوە تا لە نزیک لایپزیگ (لایپـتـزیش) لە ڕۆژهەڵاتی ئەڵمـانیا، سوپای سۆڤیەت دەستی بەسەردا گرت و بارمتەکانی ڕزگار کرد. هەر لەو گـەشـتـە پڕ لە ئازارەدا نەنکی لێکس سـەری نایەوە. دایکیشی تیفۆی گرت، بەڵام لێکسی تەمەن دە ساڵ هەوڵی دنیـای دا دایکی بە زیندوویی بمێنێـتـەوە، لە هەوڵەکەیدا سەرکەوت و دایکی چاک بووەوە.

لە هاوینی ١٩٤٥ خـۆی و دایکی گـەیشـتنەوە نزیک ماسترێخت لە باشووری هۆڵەندا. هەر لەو کاتانەدا بوو لێکس لە ئەنجامی ژیانی کەمپدا تووشی نەخۆشی سیل هات، بۆیە دەبوایە لەو تەمەنە بچووکەدا بە تەنیا و دوور لە دایک و باوکی لە نەخـۆشـخـانەیەک لە سـویسـرا بۆ مـاوەی ساڵ و نیـوێک بمێنێـتەوە تا چاک بووەوە. دوای چاک بوونەوەی گەڕایەوە بۆ هۆڵەندا و لە ئەمستەردام لە قوتابخانەی ئامادەیی دەستی بە خوێندن کرد، ئەمـە لە سـالانی ١٩٤٨ بۆ ١٩٥١ بوو. لێکس حـەزی نەدەکـرد باسی ژیانی کـەمپ و نەهامـەتیـیـەکـانی بکات، تەنیـا جـارێک بۆ باوکی ئەو باسـەی کـرد. لە دواییـدا باوکی خانمێکی تری خـواست و دایکیشی شـووی بە پیـاوێکی دیکە کرد، لێکسیش هەواری بۆ لەندەن گواستەوە، لەوێ لە نەخۆشخانەی جووەکان ڕاهێنانی پەرستیاری بینی.

لێکس خـاوەن کـەسایەتیـیـەکی زۆر تـایبـەت بوو، لە ناخەوە بێ ئارام بوو، لە هیچ شوێنێک بۆ دەمێکی درێژ نەدەسـرەوت و ئۆقـرەی نەدەگـرت. کـەسـێکی سـەرەڕۆ و کـەللەڕەق بوو، نەیدەتوانی لەگـەڵ کـەسـانی تردا کـار بکات. هەمیشە پێوەندی لەگەڵ بەرپرساندا باش نەبوو، نەیدەتوانی پابەندی ڕێنماییـەکان بێت و سەرئێشەی بۆ دروست دەکردن، بۆیە زوو زوو لە کـار دەردەکـرا، لە هەر شوێنێک کاری کردبێت بۆ ماوەیەکی کورت بووە. ئەگەر بەرپرسەکانیشی لێی وەڕس نەبوونایە، خۆی لە کارەکە و شێوازی بەڕێوەبردن وەڕس دەبوو و وازی لێ دەهێنا.

لە ئیسرائیلیش بۆ ماوەیەک لە کیبوتزێکدا کاری کرد، لەوێش بەرپرســان لە هەڵســوکــەوتی بێــزار بوون و دەریانکرد. لە کیبوتزی دووەم تەنیا یەک مانگ خۆی پێ ڕاگیـرا. بە هۆی هەڵسـوکـەوت و شـێـوازی ژیانیـیـەوە، باوکی لە ئیـــســـرائیل و دایکی لە هۆڵەندا زۆر لێی تووڕەبوون، ئەویش بڕیاری دا پێـــوەندییـــان لەگـــەڵدا بپچڕێنێت. ساڵێکی دیش لە ئیسرائیل مایەوە، نازانرێ لەو ساڵەدا بە چیـیـەوە خـەریک بووە. ئەمـە بووە مـایەی هەندێ پرسـیـار و گـومـان، بە تایبـەتی دوای ئەوەی لە لایەن کـاربەدەسـتـانی بەعـسی ئێـراقەوە بە سـیخـوڕی بۆ ئیـسـرائیل تۆمـەتبـار کـرا. ئایا لەو سـاڵەدا لە سـوپای ئیسرائیل خزمەتی سەربازی کرد؟، یان بۆ کاری سیخوڕی ڕاهێنرا؟. وەڵامی ئەم پرســیـــارانە گـــرنگ بوون بۆ چارەنووسی لە کـــاتی گـــرتـن و لێکۆڵـینـەوە و دادگـاییکردنیـدا لە ئێـراق. ئەوەی زانراوە لەو ساڵەدا بۆ ماوەیەک لە نەخۆشخانەیەکی ئیسرائیل کاری کرد، ئەو کـارەش ئارامی دەروونی پێ نەبەخـشی. لە ئیـسـرائیل هەستی بە نامۆیی دەکرد و پێی وابوو کە شتی هاوبەشی لەگەڵ هۆڵەندییەکان زۆرترە، وەک لەوەی لەگەڵ جووەکان لە ئیسرائیل. لە نامەیەکدا بۆ دایکی بە ڕوونی باسی ئەو هەســـتـــەی کـــردووە. ئەو لە ســـاڵی ١٩٥٥ چووبووە ئیـسـرائیل و لە سـاڵی دواتر ڕەگەزنامـەی ئیـسـرائیلی وەرگـرتبـوو. لە پاسـپـۆرتە ئیـسـرائیلییـیـەکـەی ناوی ئەلیکســـەندەر بن ئەهارۆن (Alexander Ben Aha-ron) بوو. لە ئیـــســـرائیلەوە چوو بۆ هیندســـتـــان، لە کـەلکۆتا تووشی دیزانتـرییـەکی گـران بوو، بەڵام دوای مـاوەیەک چاکبـووەوە. لە کـۆتایی شـەسـتەکـانی سـەدەی ڕابوردوودا لەگەڵ خاچی سوور لە چەند وڵاتێکی ئەفریقی وەک گابۆن، بیافرا و نایجیریا کاری کرد.

دایکی حـەزی دەکـرد لێکس خـێـزانێک پێکەوە بنێ و ژیانێکی ئاســـایی بەســـەر ببـــات و واز لە ژیانی سـەرگـەردانی و بێ لانەیی بێنێت. لە بەرانبـەردا لێکس باوەڕی بەوە هەبوو کـە ئەو لە ژیاندا بێ پلان و ئامـانج نیـــیـــە، بەڵام نەک بەو شـــێـــوەیەی دایک و باوک و کەسانێکی زۆر لە کـۆمەڵگە بیری لێ دەکەنەوە، بەڵکو ژیـانـێـکـی دەوێ پڕ لـە ڕووداوی نـائـاســـــــایـی و چاوەڕواننەکـراو بێت، کـە بە وتەی خـۆی، ژیانێ ڕوحی مرۆڤ دەوڵەمەند بکات.

لە فـەڕەنسـا ئاشنایەتی لەگەڵ ئەلیـزابێت فـان دیێـخین پەیدا کـرد و لە سـاڵێ ١٩٦٤ خـێـزانیـان پێکەوەنا. لە هەمان ساڵدا کوڕێکیان بوو ناویان نا ئەلوین. ئەو کوڕە خـەسـڵـەتی نائارامی و سـرەوتنەگـرتنی لە باوکی بۆ ماوەتەوە و ئێـستـا لەگەڵ دایکی لە تایلەند ژیان بەسەر دەبات. هاوژینەکەی کریستیان بوو، لێکسیش جارێک ویسـتی ببێت بە پرۆتسـتـانت، بەڵام دایکی بە توندی ڕەخنەی لێ گرت و ئەوەی لە جوولەکایەتی بە خیـانەت دەزانی.

لە بیافرا یارمەتی قوربانیانی شەڕی بیافرای لە دژی نایجیریا دەدا. لە گابۆنیش لەگەڵ هەڵگری خەڵاتی نۆبلی ئاشتی دکتۆر ئەلبەرت شڤەیتزەر هاریکاری هەژاران و لێقەوماوانی دەکرد. لەوێش هەڵینەکرد و شێوازی شڤەیتزەری بەدڵ نەبوو، گەڕایەوە بۆ ئیسرائیل و لەوێشەوە چووە فەڕەنسا. هەر لەوێش بوو ئەو ژنەی بینی کە پاشان بووە هاوسەری. لەبەر ئەوەی ئەلیزابێت، کە زیاتر بە بێتس دەناسرا، کریستیان بوو، لێکس وەک دەچووە سینەگۆگی جووەکان، بە هەمان شێوەش سەردانی کڵێسەی کریستیانەکانی دەکرد. هەر لە فەڕەنساشەوە یەکەمین منداڵی بێلانەی گرتە خۆی و بەبێ هیچ بەڵگەو کاغەزێکی فەرمی بردی بۆ هۆڵەندا. بڕۆیشتایەتە هەر شوێنێک منداڵێکی بێ لانەی بە ڕێگەی نایاسایی لەگەڵ خۆیدا دەبرد بۆ هۆڵەندا، ئەو گوێی بە یاسا و ڕێنمایی نەدەدا و تەنیا بیری لە یاسای مرۆیی دەکردەوە.

دوای گەڕانەوەی بۆ هۆڵەندا لە دەزگای منداڵپارێزی کاری کرد، بەڵام لەوێش پابەندی ڕێنماییەکانی ئەو دەزگا گرنگەی هۆڵەندا نەبوو، بۆیە لەوێش لە کار دەرکرا. ئەویش لە ماڵەکەی خۆی پەناگەیەکی منداڵپارێزی کردەوە و هەشت منداڵی تێدا کۆکردەوە. لە هەموو ئەم کارانەیدا ئەرکی سەرەکی دەکەوتە سەر هاوژینەکەی، چونکە بۆ خۆی لە شوێنێک ئارامی نەدەگرت. هەمیشە بەدوای ئەو شوێنانەدا دەگەڕا کە شەڕ و کارەساتیان تێدا دەقەوما. لە ساڵی ١٩٧٥ لە کاتی گەڕانەوەیدا لە هیندستانەوە بۆ ئێران و کوردستان، کچێکی هەرزەکاری بێلانەی هیندی بە دوو خانم و پیاوێکی گەشتیاری دانیمارکیدا ناردەوە بۆ باڵیۆزخانەی هۆڵەندا لە تاران و خۆیشی هاتەوە بۆ کوردستان. پاسپۆرتە هۆڵەندییەکەشی دایە ئەو گەشتیارە دانیمارکییانە بۆ ئەوەی باڵیۆزخانە کچەکە بنێرێتەوە بۆ لای ئەلیزابێتی هاوسەری لە هۆڵەندا. ئەگەر لە کاتی گرتنیدا لە کەرکووک، پاسپۆرتە هۆڵەندییەکەی پێ بوایە ڕەنگبێ چارەنووسی بە شێوەیەکی تر بوایە. پیاوانی مافیا دەستێکی ئەو کیژۆڵە هندییەیان سوتاندبوو بۆ ئەوەی لە ڕێگەی سوالکردنەوە پارەی زۆرتریان بۆ پەیدا بکات. باڵیۆزخانەی هۆڵەندا لە تاران کچەکەیان ڕەوانەی لای خێزانەکەی لە ئەمستەردام کرد.

چیرۆکی هاتنی بۆ کوردستانیش سەرنجڕاکێشە. لە بەهاری ١٩٧٤ کاتێ تەماشای تەلەڤزیۆنی هۆڵەندی دەکرد، چاوپێکەوتنێکی لەگەڵ (موحسین دزەیی)دا بینی کە باسی لە باری سەختی قوربانیانی شەڕ دەکرد لە باشووری کوردستان. لەو چاوپێکەتنەدا دزەیی باسی لە سەدان هەزار کەس دەکرد کە پەنایان بردووەتە بەر چیاکان

و پێویستیان بە هاریکاری بەپەلەی تەندرستی و خێرخوازی هەیە. ئەو بارە لە دوای هەڵگیرسانەوەی شەڕ لە ئازاری ١٩٧٤ لە باشووری کوردستان هاتبووە کایەوە. لێکس هەر لە دوای پرۆگرامەکە پێوەندی بە (موحسین دزەیی)ـەوە دەکات و بڕیار دەدات بێتە کوردستان بۆ یارمەتیدانی قوربانیانی شەڕ.

مێرسیدسێکی کۆنی هەبوو، هەندێ گۆڕانکاری تێدا کرد بۆ ئەوەی وەک ئەمبۆلانس بەکاری بێنێ و هەندێ دەرمانی کۆکردەوە و بەرەو کوردستان بەڕێ کەوت. ویستی لە ڕێگەی ڕێکخراوی منداڵپارێزی جیهانییەوە "Terre des Hommes" بێتە کوردستان، بەڵام لەبەر ئەوەی دەیویست کچێکی پازدە ساڵان وەک پەرستیار لەگەڵ خۆیدا بێنێ، ئەو ڕێکخراوە ئامادە نەبوو بەرپرسیارێتی هەرزەکارێک لە دەڤەرێکی شەڕ و شۆڕ بگرێتە ئەستۆ، بۆیە داخوازییەکەی ڕەت کرایەوە. لێکس بڕیاری خۆی دابوو و بە مێرسیدسە کۆنەکەی بەرەو تورکیا کەوتە ڕێ و لەوێشەوە بۆ ئێران. لە تاران چووە بارەگای نوێنەرانی کورد و خۆی بە دکتۆر پێیان ناساند، ئەوانیش باسی باری خراپی خەڵکیان لە چیاکان بۆ کرد. لێکس لە ئابی ١٩٧٤ گەیشتە باشووری کوردستان. گەلێ کەس لە کوردستان بە مێرسیدسە سەوزەکەی دەیانناسییەوە. لە کوردستان بە دکتۆر لێکس و دکتۆر شەکراو دەناسرا، چونکە هەر بە شەکراو هەوڵی دەدا نەخۆشەکان چارەسەر بکات. ئەو دکتۆر نەبوو و تەنیا بۆ کاری پەرستیاری لە نەخۆشخانەی جووەکان لە لەندەن ڕاهێنرابوو. هەندێ ئەزموونی لەو بوارەدا پەیدا کردبوو، چونکە بۆ ماوەیەکی کورت لە یەک دوو نەخۆشخانە کاری کردبوو. کاتێ لە کوردستان زستان دەستی پێکرد و ڕێگەوبان گیرا و دەرفەتی هاتوچۆی نەما، بەرەو هیندستان و پاکستان بەڕێ کەوت.

گەڕانەوەی لێکس بۆ کوردستان هاودەم بوو لەگەڵ ڕێکەوتنامەی جەزائیر (٦ مارتی ١٩٧٥) لە نێوان شا

و سەدام حوسێن. ڕابەرانی کورد داوایان لە پزیشک و خێرخوازە بیانییەکان کرد کوردستان بەجێ بهێڵن. دکتۆر داڤید نەبارۆ کە یەکێک بوو لەو دکتۆرانەی ئەو دەمە لە کوردستان بوو، دەگێڕێتەوە کە چیاکانی کوردستان بووبوون بە ناوچەی پڕ لە مەترسی و ڕۆژ لە دوای ڕۆژ ترسناکتر دەبوو، هەموو پزیشکە بیانییەکان ناوچەکەیان بەجێ هێشت، بەڵام لێکس ئامادە نەبوو کوردستان بەجێ بێڵێت. داڤید دەڵێ زۆر هەوڵی لەگەڵ داوە و پێشنیاری ئەوەی کردووە بیگەیەنێتە ئێران، بەڵام لێکس پێی ڕاگەیاندووە کە دەیەوێت بچێ بۆ بادینان بۆ ئەوەی لەوێ یارمەتی لێقەوماوان بدات. لە ڕێگەی گەشتەکەیدا بۆ بادینان لە ٢٥ مارتی ١٩٧٥ لە لایەن دەزگا ئەمنییەکانی ئێراقەوە لە کەرکووک گیرا. دکتۆر داڤید نەبارۆ دوا کەسی بیانی بووە کە لێکسی بینیوە. هەر لەو ڕۆژانەدا و بەر لە دەستگیرکردنی لێکس توانیبووی نامەیەک بۆ کەسوکارەکەی بنووسێ و پێیان ڕابگەیەنێ کە ئەو بەرەو بادینان لە نزیک سنوورەکانی تورکیا بەڕێ دەکەوێت. لە نامەیەکدا کە لە ١٢ کانوونی یەکەمی ١٩٧٥ لە سەر پارچە کاغەزێکی پاکەتی جگەرە ناردبووی بۆ باڵیۆزخانەی هۆڵەندا لە بەغدا نوسیبووی " لە ٢٥ مارت لە کەرکووک کوردێک خیانەتی لێ کردم و بەدەستەوەی دام". ڕەنگ بێ ئەمە ڕاست بێ و کوردێکی خۆفرۆش بۆ خۆ ڕزگارکردن، یان خۆ بردنە پێشەوە لە بەعسی دڕندە ئەمەی کردبێ، بەڵام لە لایەکی ترەوە مایەی سەرسوڕمانێکی زۆر دەبوو ئەگەر کابرایەکی بیانی وەک لێکس ئارنسن لەو کاتەدا لە ڕێگەی کەرکووکەوە بگەیشتبایەتە بادینان بێ ئەوەی دەزگا ئەمنییەکانی ئێراق پێی بزانن و دەستگیری بکەن.

دوای ئەوەی لێکس لە ٢٥ مارتی ١٩٧٥ لە لایەن دەزگا ئەمنییەکانی ئێراقەوە لە کەرکووک دەستگیر کرا، بۆ بەغدا گوێزرایەوە و درا بە "دادگای شۆڕش"ی بەعس و تۆمەتەکەی "سیخوڕی بۆ ئیسرائیل و هەڵگرتنی دەمانچە و بەڵگە و دۆکیۆمێنتی نهێنی سەربازی و سیاسی" بوو. هەروەک چاوەڕوان دەکرا لەو بەناو دادگایەدا بڕیاری لە سێدارەدانی لێکس ئارنسن دەرکرا و لە ١٥ کانوونی یەکەمی ١٩٧٥دا جێبەجێ کرا.

کەسوکاری لێکس لە هاوینی ١٩٧٥ ڕایانگەیاندبوو کە لێکس بێ سەر و شوێنە و کەس نازانێت لە کوێیە. لە دوای دیارنەمانی خێزانەکەی پێوەندییان بە هەموو کەسێکەوە کردبوو کە لەو دوو ساڵەی دواییدا سەردانی کوردستانی کردبوو. خێزانی لێکس وەک هەموو هۆڵەندییەکان لە ٣ی تشرینی دووەمی هەمان ساڵدا شتێکیان لە بارەی چارەنووسییەوە زانی، گوایە لە بەغدا

موحسین دزەیی

بە تۆمەتی سیخوڕی بۆ ئیسرائیل لە سێدارە دراوە. حکومەتی ئێراق ئەو هەواڵەی بەدرۆخستەوە و ڕایگەیاند کە ئەو لە سێدارە نەدراوە، بەڵام لە زیندانە لە بەغدا. بەڕێکەری کاروباری هۆڵەندا لە ئێراق خێرت مەیهاوزن بۆ ماوەی شەش مانگ لە ڕێگەی دیبلۆماسی بێ دەنگەوە لە هەوڵی ڕزگارکردنی لێکسدا بوو، هەوڵی زۆری دا سەردانی بکات، بەڵام حکومەتی ئێراق ئامادە نەبوو ڕێگە بەو، یان بە هەر کەسێکی تری هۆڵەندی بدات سەردانی بکات، چونکە ڕایگەیاند کە ئەوان لێکسیان بە هاووڵاتی هۆڵەندی دانەناوە، بەڵکو بە هاووڵاتی و سیخوڕی ئیسرائیلی دادەنێن. بە پێی ئاژانسی دەنگوباسی ئێراقی لە کاتی دەستگیرکردنیدا لێکس پاسپۆرتی ئیسرائیلی، دەمانچە و بەڵگە و دۆکیۆمێنتی سەربازی و سیاسی نهێنی پێ گیراوە. تا ئێستاش نازانرێت ئەو تۆمەتانەی درانە پاڵ لێکس چەندیان ڕاستن و چەندیان هەڵبەستراو بوون. زۆر لەوانەی ناسیویانە دەڵێن کە لێکس حەزی لە سیاسەت نەدەکرد و ئەو تەنیا بیری لە یارمەتیدانی لێقەوماوان دەکردەوە و بیرۆکەی سیخوڕی بە توندی ڕەت دەکەنەوە. کەس باوەڕ ناکات سیخوڕی ئیسرائیل ئەوەندە نەفام و بێ ئاگا بێت، بە نایاسایی هاتبێتە ناو ئێراقەوە و بە بێ ئەوەی هیچ بەڵگەنامەیەکی فەرمی ئێراقی پێ بێت، بیەوێت بە ڕۆژی نیوەڕۆ بە کەرکووکدا بچێت بۆ بادینان و لە لایەن دەزگا ئەمنییەکانی بەعسەوە نەگیرێت. کەسیش لەو باوەڕەدا نەبوو کە کەسێکی سەرەڕۆی وەک لێکس بتوانێ پیاوی دەزگای هەواڵگری بێت، ئەوەی خەریکی کاری سیخوڕی بێت بە شێوازی لێکس کار ناکات و هیچ دەزگایەکی سیخوڕیش، بە تایبەتی مۆساد کەسێکی وەک لێکس ناگرێتە خۆ. ئەو بەڵگەنامە و پێناسەی کەسێتی

پێ نەبوو، هەرچی هەبوو دەیخستە سەر گوێدرێژێک و بە گوند و چیاکانی کوردستاندا وەک دێوەرە دەسووڕایەوە و شەکراوی بە منداڵان و نەخۆشەکان دەدا.

لێکس لەو ماوەیەدا کە لە زیندانەکانی بەعس بوو، گەلێ جار دەبووە مانشێتی ڕۆژنامەکانی هۆڵەندا، زۆر کەس هەوڵیان دا شتێک لە بارەیەوە بزانن. ڕۆژنامەنووسێکی هۆڵەندی لە مانگی کانوونی دووەمی ١٩٧٦ میوانی خاڵۆی سەدام، خەیروڵڵا تلفاح بووە، کاتێ باسی لێکسی لەگەڵدا دەکاتەوە، تلفاح پێی دەڵێت واز لەو مەسەلەیە بێنە و هەواڵی " ئەو سیخوڕە جووە" لە دەزگاکان مەپرسە، چونکە ئەوان بەوە زۆر قەڵس دەبن، ئەو دانی بە تاوانەکەیدا ناوە و لە سێدارە دراوە و کار لە کار ترازاوە، بۆیە واز لەو باسە بێنی باشترە، ئەویش لە ڕۆژنامەیەکی هۆڵەندیدا هەواڵی لە سێدارەدانی لێکس ڕادەگەیەنێ، بەڵام کەم کەس باوەڕ بەو هەواڵە دەکەن و هەر لە هەوڵی ئەوەدا دەبن شتێک لە بارەی لێکسەوە لە حکومەتی ئێراق ببیستن.

لە ١٥ ئازاری ١٩٧٦ باڵیۆزی ئێراق لە لاهای ڕایگەیاند، کە لێکس لە ١٥ کانوونی دووەمی ١٩٧٥ لە زیندانی ئەبوغرێب لە سێدارە دراوە. دوای ڕاگەیاندنی هەواڵی لە سێدارەدانی بە ماوەیەکی کورت دایکی بڕیاری دا بچێتە بەغدا بۆ ئەوەی تەرمی کوڕەکەی وەربگرێتەوە. دوای ئەوەی دوو هەفتەی پڕ لە ئازاری لە بەغدا بەسەر برد ناچار بوو بە بێ تەرمەکەی لێکس بگەڕێتەوە بۆ هۆڵەندا. لە ناکاو حکومەتی ئێراق بە فڕۆکەیەکی هێڵی ئاسمانی هۆڵەندی تەرمەکەی لێکسی ناردەوە بۆ ئەمستەردام. لە ٢١ ئایاری ١٩٧٦ لە گۆڕستانی جوولەکەکان لە ماودەربێرخ لە هۆڵەندا بەخاک سپێردرا.

لێکس ئارنسن یەکەمین و ڕەنگبێ تەنیا قوربانی هۆڵەندی ڕژێمی سەدام حوسێن بێت. ئەو کەسێکی ئایدیالیست، سەرەڕۆ و کەللەڕەق بوو. لە کوردستان دەرمانی پێ نەما بوو، باوەڕی وابوو بەشەکراو منداڵان و نەخۆشانی کورد لە مەرگ ڕزگار دەکات. وەک دەڵێن لە دژی شەپۆل مەلەی دەکرد. لە چەند نامەیەکدا کە لە کوردستانەوە بۆ کەسوکاری ناردوونی گەلێ ڕووداوی سەرنجڕاکێش دەگێڕێتەوە. هەندێ لەو کوردانەی لە ١٩٧٤ و ١٩٧٥ لێکسیان بینیوە، بە کەسێکی شێتۆکە لە قەڵەمیان داوە. ڕەنگبێ ئەم بۆچوونەیان لەوەوە سەرچاوەی گرتبێت کە دید و بۆچوونەکانی لێکس و کەسانی وەک ئەو نامۆن بە بژاردەی سیاسی کورد. بە بۆچوونی هەندێکیان لێکس بووبووە هۆی کێشە، تەنانەت کاربەدەستان ڕادەستی دەسەڵاتدارانی ئێرانیان

لێکس ئارنسن

کردبوو و داوایان کردبوو ڕێگەی نەدەن بگەڕێتەوە بۆ کوردستان، بەڵام لە ڕۆژانی پشێوی ڕێککەوتننامەی ٦ی ئازاری ١٩٧٥ی جەزائیردا، لێکس خۆی کردەوە بە کوردستاندا.

لەو نامانەی کە لە سەر کاغەزی پاکەتی جگەرە دەینووسین و بە بەرتیل لە ڕێگەی پاسەوانەکانی زیندانەوە، نابێت قەت بە دووری بزانین کە بە ئاگاداری دەزگا ئەمنییەکانی ئێراق گەیاندراوەتە باڵیۆزخانەی هۆڵەندا لە بەغدا، لێکس بە توندی ئەوە ڕەت دەکاتەوە کە ئەو کاری سیخوڕی بۆ ئیسرائیل، یان هیچ دەوڵەتێکی تر کردبێت. دوا نامەی لێکس ئارنسن لە ١٢ کانوونی دووەمی ١٩٧٥ کە بۆ خێزانەکەی ناردوویەتی و دوای ئەوە هەواڵی نامێنێ.

پێم وایە لێکس ئارنسن شایستەی ئەوەیە لە بیری خەڵکی کوردستاندا بمێنێتەوە، دەبێت یادی لە بیر نەکرێت. ڕەنگبێت دروستکردنی پەیکەرێک و دانانی لە گۆڕەپانی یەکێک لە شارەکانی کوردستان، یان ناونانی شەقامێک، قوتابخانەیەک، یان هەر شتێکی تر بە ناوی ئەوەوە کارێک بێت کە یادەوەری ئەم خێرخوازە مرۆڤدۆستە بە زیندوویی دەهێڵێتەوە.

بۆ زانیاری زیاتر لە بارەی لێکس ئارنسنەوە دەتوانن سەیرێکی ئەم سەرچاوانە بکەن:

Robert Mulder en Lejo Siepe, De Dood in Baghdad, Het leven van de Nederlander lex Aronson, Amsterdam 1993.
Betsy Udink, In Koerdische Kringen, Amsterdam. Antwerpen, 2010.
From Bergen ? Belsen to Baghdad, The Letters of Alex Aronson, Edited bay Alan Mendelson and Joan Michelson, Mosaic Press, Ontario 1992.